

Ἡ ἀρχή «ὅποιος δέν εἶναι μαζί μας πρέπει νά ἐξοντώνεται» θά ἐφαρμοσθεῖ ἀνελέητα. Τά σύγχρονα μέσα τῆς Τρομοκρατίας θά ἐπινοηθοῦν, θά ὀργανωθοῦν καί θά ἐφαρμοστοῦν μαζικά. Κυρίως δέ ἐμφανίζεται καί καθιερώνεται, ὅχι πιά ὡς προσωπικό γνώρισμα ἀλλά ὡς κοινωνικο-ιστορικός καθορισμός, ἡ ἔμμονη ἰδέα τῆς ἐξουσίας, ἡ ἐξουσία γιά τήν ἐξουσία, ἡ ἐξουσία ὡς αὐτοσκοπός, μέ κάθε τίμημα καί ἀδιάφορα ὡς πρός τόν σκοπό. Τό ζητούμενο δέν εἶναι πιά ἡ ἀπόκτηση τῆς ἐξουσίας ὥστε νά ἐπιτευχθοῦν συγκεκριμένες ἀλλαγές, ἀλλά νά ἐπιτευχθοῦν οἱ ἀλλαγές ἐκείνες πού θά ἐπιτρέψουν τήν παραμονή στήν ἐξουσία καί τήν ἀδιάλειπτη ἐνίσχυσή της. Ὁ Λένιν τό 1917 γνωρίζει ἕνα μόνο πράγμα: πῶς ἔφθασε ἡ στιγμή γιά νά πάρει τήν ἐξουσία καί πῶς αὐριο θά νάι πολύ ἀργά.

Γιά νά τήν κάνει τί; Δέν τό ξέρει, καί θά τό πεῖ: «Οἱ δάσκαλοί μας δέν μᾶς εἶπαν δυστυχῶς πῶς θά χτίσουμε τόν σοσιαλισμό». Ἀργότερα θά πεῖ ἐπίσης: «Ἄν χρειαστεῖ ἕνας Θερμιδὸρ, θά τόν κάνουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι». Πού σημαίνει: «Ἄν χρειαστεῖ, γιά νά κρατήσουμε τήν ἐξουσία, νά ἀντιστρέψουμε τελείως τήν πολιτική μας, θά τό κάνουμε». Καί πράγματι θά τό κάνει, ἐπανειλημμένα (στή συνέχεια ὁ Στάλιν θά ἀναγάγει αὐτή τήν τέχνη στήν ἀπόλυτη τελειότητά της). Μοναδικό σταθερό σημεῖο πού διατηρεῖται ἀνελέητα μέσα στίς πιό ἀπίστευτες ἀλλαγές πλεύσης: ἡ ἀπεριόριστη ἐπέκταση τῆς δύναμης τοῦ Κόμματος, ἡ μετατροπή ὅλων τῶν θεσμῶν, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τό Κράτος, σέ ἀπλές ἐργαλει-

ἐμπιστοσύνη τῶν ἀγωνιστῶν. - 13. Τά Κ.Κ. τῶν χωρῶν ὅπου οἱ κομμουνιστές ἀγωνίζονται νόμιμα πρέπει νά προβαίνουν σέ περιοδικές ἐκκαθαρίσεις τῶν ὀργανώσεών τους, ὥστε ν' ἀπομακρύνουν ἀπό τίς τάξεις τους τά ἰδιοτελῆ καί μικροαστικά στοιχεῖα... - 15. Ὁ κανόνας εἶναι, τά προγράμματα τῶν κομμάτων πού ἀνήκουν στήν Κομμουνιστική Διεθνή νά ἐπικυρώνονται ἀπό τό Διεθνές Συνέδριο ἢ ἀπό τήν Ἐκτελεστική ἐπιτροπή [δική μου ὑπογράμμιση, Κ.Κ.]... - 16. Ὅλες οἱ ἀποφάσεις τῶν Συνεδρίων τῆς Κ.Δ., ὅπως κι οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς [ὑπογρ. δική μου], εἶναι ὑποχρεωτικές γιά ὅλες τίς χώρες πού ἀνήκουν στήν Κ.Δ.».

ακές ἀποφύσεις του καί τελικά ἡ ἀξίωση ὅχι ἀπλῶς τό Κόμμα νά διευθύνει τήν κοινωνία ἢ ἔστω καί νά μιᾶ ἐν ὀνόματί της, ἀλλά νά γίνει στήν οὐσία του ἡ ἴδια ἡ κοινωνία.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τό σχέδιο αὐτό θ' ἀποκτήσει τήν ἀκραία καί παρανοϊκή μορφή του ἐπὶ Στάλιν. Ἀντίστοιχα, ἡ ἀποτυχία του θ' ἀρχίσει κι αὐτή νά γίνεται φανερή μετά τόν θάνατό του. Ὁ ὀλοκληρωτισμός δέν εἶναι μιᾶ ἀμετακίνητη οὐσία· ἔχει μιᾶ ἱστορία, πού δέν μπορούμε νά τήν ξαναγράψουμε ἐδῶ. Πρέπει ὅμως νά θυμίσουμε πῶς τό κεντρικό της μοτίβο εἶναι ἡ ἀντίσταση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν πραγμάτων στή φαντασίωση τῆς ἀπόλυτης ἀπορρόφησης τῆς κοινωνίας καί τῆς ὀλοσχεροῦς διάπλασης τῆς ἱστορίας ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ Κόμματος.

Ὅσοι ἀρνοῦνταν ὅτι ἰσχύει ἡ ἔννοια τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ ἐπανερχοῦντο στό θέμα σήμερα, θεωρώντας ὅτι ἡ θέση τους διακαίωνεται ἀπό τήν κατάρρευση τοῦ καθεστώτος (μέ αὐτήν τή λογική, κανένα ἱστορικό καθεστῶς δέν θά εἶχε ποτέ ὑπάρξει), ἢ ἀπό τό γεγονός ὅτι εἶχε συναντήσει ἐσωτερικές ἀντιστάσεις.³ Προφανῶς, οἱ ἐπικριτές συμερίζονταν καί αὐτοί τή φαντασίωση τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ: ὁ ὀλοκληρωτισμός θά μπορούσε καί θά ὀφείλε νά εἶναι, μέ ὅλες τίς θετικές καί τίς ἀρνητικές συνέπειες, αὐτό πού ἰσχυριζόταν ὅτι ἦταν: ἕνας μονόλιθος χωρίς ρωγμές. Δέν ἦταν αὐτό πού ἰσχυριζόταν ὅτι εἶναι. Συνεπῶς δέν ἦταν, ἀπλῶς.

Ὅσοι ὅμως ἐξέτασαν σοβαρά τό ρωσικό καθεστῶς δέν ἐπέσαν ποτέ θύματα αὐτῆς τῆς ὀφθαλμαπάτης. Ὑπογράμμισαν πάντοτε καί ἀνέλυσαν τίς ἐσωτερικές ἀντιφάσεις καί τίς ἀντινομίες του.⁴ Ἀδιαφορία καί παθητική ἀντίσταση τοῦ πληθυσμοῦ· σαμποτάζ καί ὑπεξαίρεση τῆς βιομηχανικῆς καί ἀγροτικῆς παραγωγῆς· βαθιά ἀνορθολογικότητα τοῦ συστήματος ἀπό τή δική

3. Βλ. γιά παράδειγμα τίς βιβλιοκρισίες τοῦ S. Ingerflohms στό *Liber* τοῦ Μάρτη τοῦ 1990.

4. Σέ ὅ,τι μέ ἀφορᾷ, ἄσκησα κριτική ἀπό τό 1946 καί συνεχίζω. Βλ. Ἡ γραφειοκρατική κοινωνία, τόμ. 1 καί 2, ἐκδ. Ὑψίλον.

του όπτική γωνία, λόγω της παραληρηματικής γραφειοκρατικοποίησης του, των αποφάσεων που λαμβάνονταν ανάλογα με τις ιδιοτροπίες του αθένητη ή της κλίμας που είχε καταφέρει να επιβληθεί· καθολική συνωμοσία του ψεύδους, που είχε καταστεί δομικό γνώρισμα του συστήματος και προϋπόθεση επιβίωσης των ατόμων, από τους ζέκ ως τα μέλη του πολιτικού γραφείου. Όλα αυτά επιβεβαιώθηκαν με έκτυφλωτικό τρόπο από τα γεγονότα που συνέβησαν μετά το 1953 και τις πληροφορίες που δεν έπαψαν να φτάνουν: εξεγέρσεις των ζέκ στα στρατόπεδα αμέσως μετά τον θάνατο του Στάλιν, απεργίες στο Ανατολικό Βερολίνο τον Ιούνιο του 1953, έκθεση Χρουντσώφ, πολωνική και ουγγρική επανάσταση το 1956, τσεχοσλοβάκικο κίνημα το 1968 και πολωνέζικο το 1970, άνθηση της λογοτεχνίας των διαφωνούντων, έκρηξη στην Πολωνία το 1980 που περιήγαγε τη χώρα σε άκυβερνησία.

Μετά την άποτυχία των ασυνάρτητων μεταρρυθμίσεων του Χρουντσώφ ή νέκρωση που διάβρωνε το σύστημα και δεν του άφηνε άλλη επιλογή από τη φυγή προς τον υπερεξοπλισμό και την έξωτερική εξάπλωση είχε γίνει εξόφθαλμη, κι όπως έγραφα το 1981, δεν μπορούσε πια να γίνεται λόγος για «κλασικό» ολοκληρωτισμό.⁵

Είναι επίσης αληθές ότι το καθεστώς δεν θά είχε καταφέρει να επιβιώσει επί εβδομήντα χρόνια αν δεν είχε μπορέσει να δημιουργήσει σημαντικά στηρίγματα μέσα στην κοινωνία, από την υπερπρονομιούχα γραφειοκρατία ως τα στρώματα που το ένα μετά το άλλο εύεργετήθηκαν από την «κοινωνική άνοδο» τους· κυρίως, αν δεν είχε δημιουργήσει έναν τύπο συμπεριφοράς και έναν ανθρωπολογικό τύπο ατόμου κυριευμένο από απάθεια και κυνισμό και με μοναδική του μέριμνα τις απειροελάχιστες και πολύτιμες βελτιώσεις τις οποίες μπορούσε να επιφέρει στην

5. «Οί μοίρες του ολοκληρωτισμού», στο *Χώροι του Ανθρώπου*, εκδ. Ίφιλον.

ιδιωτική του φωλιά, μετά από πολλές πονηριές και δολοπλοκίες.

Στό τελευταίο αυτό σημείο πέτυχε κατά το ήμισυ, όπως δείχνει η φοβερή βραδύτητα των λαϊκών αντιδράσεων στην ίδια τη Ρωσία, ακόμα και μετά το 1985. Αλλά και απέτυχε κατά το ήμισυ. Αυτό το βλέπουμε παραδόξως καλύτερα, στους κόλπους του ίδιου του κομματικού μηχανισμού. Όταν η πίεση των περιστάσεων (πολωνικό και αφγανικό αδιέξοδο, πίεση του αμερικανικού επανεξοπλισμού ενώ από τη μεριά της Ρωσίας αυξανόταν η τεχνολογική και οικονομική καθυστέρηση, ανικανότητα να διατηρήσει μακροχρόνια την παγκόσμια υπερεξάπλωσή της) έκανε φανερό πως ή «στρατοκρατική» εξέλιξη, που είχε κυριαρχήσει επί Μπρέζνιεφ, γινόταν μακροπρόθεσμα ανέφικτη, μπόρεσε να αναδυθεί στους κόλπους του μηχανισμού και γύρω από έναν άσυνθηκιστά επιδέξιο ήγέτη, μία «μεταρρυθμιστική» ομάδα αρκετά σημαντική ώστε να επιβληθεί και να επιβάλει μία σειρά από αλλαγές που κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί λίγο πιο πριν – ανάμεσά τους και την επίσημη πράξη θανάτου της εξουσίας του ενός κόμματος, που συντάχθηκε στις 13 Μαρτίου 1990. Τό μέλλον τους είναι απολύτως άδηλο, αλλά οι συνέπειές τους είναι ήδη μή αναστρέψιμες.

Όπως ο ναζισμός, έτσι και ο μαρξισμός-λενινισμός μάς επιτρέπει ν' αναμετρήσουμε την τρέλα και την τερατωδία που είναι ικανός να επιδείξει ο άνθρωπος, και τη σαγήνη που του άσκει ή ωμή βία. Περισσότερο από τον ναζισμό, ο μαρξισμός-λενινισμός δείχνει την ικανότητά του να απατάται, να αντιστρέφει τις πιο απελευθερωτικές ιδέες στο αντίθετό τους, να τις κάνει εργαλεία μιάς εξεπάτησης δίχως όρια.

Καθώς γκρεμίζεται, ο μαρξισμός-λενινισμός μοιάζει να θάβει κάτω από τα συντρίμια του τόσο το πρόταγμα της αυτονομίας όσο και την ίδια την πολιτική. Στην Ανατολή, τό ενεργό μίσος των υπέστησαν τους οδηγεί να απεμπολούν κάθε πρόταγμα διαφορετικό από τό φιλελεύθερο καπιταλιστικό μοντέλο. Στη Δύση, ή πεποίθηση των πληθυσμών ότι ζούν κάτω από τό λιγότε-